

NEYROPEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILARNING MATN BILAN ISHLASH KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Xolmatova Saboxat Ilxomjon qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori.

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v18iB.1692>

MAQOLA HAQIDA/O STAT'BE

Qabul qilindi: 18-may 2026-yil

Tasdiqlandi: 21-may 2026-yil

Jurnal soni: 18-B

Maqola raqami: 33

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

neuropedagogik yondashuv, matn bilan ishlash, kompetensiya, o'quvchi, diqqat, xotira, idrok, tanqidiy fikrlash, refleksiya, o'qish savodxonligi

ANNOTATSIIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada neuropedagogik yondashuv asosida o'quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyasini takomillashtirish masalalari yoritiladi. Matn bilan ishlash kompetensiyasi o'quvchining matni o'qish, tushunish, asosiy g'oyani ajratish, ma'lumotlarni tahlil qilish, mazmunni qayta ishlash, xulosa chiqarish va o'z munosabatini bildirish qobiliyati bilan bog'liq muhim o'quv-bilish ko'nikmasi sifatida qaraladi. Maqolada neuropedagogik yondashuvning diqqat, xotira, idrok, tafakkur, emotsional qiziqish va refleksiya kabi kognitiv-psixologik jarayonlarni hisobga olgan holda matn bilan ishlash samaradorligini oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, vizual tayanchlar, savollar tizimi, aqliy xarita, bosqichma-bosqich tahlil va refleksiv topshiriqlar orqali o'quvchilarning matni chuqur anglash va mustaqil tahlil qilish kompetensiyasini rivojlantirish yo'llari asoslanadi. Shuningdek, maqolada neuropedagogik yondashuvning amaliy ta'lim jarayoniga integratsiya qilinishi o'quvchilarda metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qilishi alohida ta'kidlanadi. Matn bilan ishlash jarayonida o'quvchilarning individual kognitiv uslublari, o'rganish tezligi va axborotni qabul qilish kanallari (vizual, audial va kinestetik) hisobga olinishi ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bundan tashqari, zamonaviy raqamli ta'lim muhitida interaktiv platformalar va multimodal resurslardan foydalanish matni chuqur anglash va tahlil qilish jarayonini yanada faollashtirishi mumkin. Maqolada keltirilgan yondashuvlar o'quvchilarning nafaqat o'quv materialini o'zlashtirishiga, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish kompetensiyasini shakllantirishga ham xizmat qiladi. Shu bilan birga, neuropedagogik strategiyalar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi interaktiv hamkorlikni kuchaytirib, ta'limni shaxsga yo'naltirilgan model asosida rivojlantirish imkonini beradi.

ABOUT THE PAPER

Accepted: 18 May 2026

Approved: 21 May 2026

Volume: 18-B

Paper number: 33

KEYWORDS

neuropedagogical approach, working with text, competence, student, attention, memory, perception, critical thinking, reflection, reading literacy

ANNOTATION

This article examines the improvement of students' text-working competence based on the neuropedagogical approach. Text-working competence is considered an important learning and cognitive skill related to students' ability to read and understand a text, identify the main idea, analyze information, process content, draw conclusions and express their own attitude. The article analyzes the potential of the neuropedagogical approach to increase the effectiveness of working with texts by taking into account cognitive and psychological processes such as attention, memory, perception, thinking, emotional interest and reflection. The study also substantiates ways to develop deep text comprehension and independent analysis through visual supports, a system of questions, mind maps, step-by-step analysis and reflective tasks. The article also emphasizes that the integration of the neuropedagogical approach into the practical educational process contributes to the development of metacognitive skills in students. Taking into account the individual cognitive styles of students, learning speed and information reception channels (visual, auditory and kinesthetic) in the process of working with the text significantly increases the effectiveness of education. In addition, the use of interactive platforms and multimodal resources in a modern digital educational environment can further activate the process of deep understanding and analysis of the text. The approaches presented in the article help students not only master the educational material, but also form the competence to apply it in real-life situations. At the same time, the educational process organized on the basis of neuropedagogical strategies enhances the interactive cooperation between the teacher and the student, allowing the development of education based on a person-centered model.

Kirish. Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki o'quvchi har qanday fanni o'zlashtirish jarayonida matni o'qish, tushunish, asosiy g'oyani ajratish, ma'lumotlarni tahlil qilish, ularni qayta ishlash va mustaqil xulosa chiqarish kabi o'quv-bilish faoliyatlarini bajaradi. Shu jihatdan matn bilan ishlash kompetensiyasi nafaqat ona tili va adabiyot darslari, balki barcha fanlar bo'yicha bilimlarni chuqur o'zlashtirishning asosiy sharti sifatida namoyon bo'ladi.

Bugungi raqamli axborot muhitida o'quvchilar turli ko'rinishdagi matnlar – darslik matnlari, badiiy asarlar, ilmiy-ommabop maqolalar, elektron resurslar, internet xabarlar, infografikalar va media matnlar bilan muntazam ishlaydi. Bunday sharoitda matni yuzaki o'qish yetarli emas; o'quvchi matndagi asosiy va ikkinchi darajali ma'lumotlarni farqlashi, muallif fikrini anglashi, dalillarni baholashi, matn mazmunini shaxsiy tajribasi bilan bog'lashi va unga nisbatan mustaqil munosabat bildirishi zarur. Demak, matn bilan ishlash kompetensiyasi o'quvchining o'qish savodxonligi, tanqidiy fikrlashi, axborotni saralash madaniyati va mustaqil bilim olish qobiliyati bilan bevosita bog'liqdir.

Mazkur jarayonda neuropedagogik yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. Neuropedagogika ta'lim jarayonini o'quvchining miya faoliyati, diqqat, xotira, idrok, tafakkur, emotsional holat va motivatsiya kabi kognitiv-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etishga qaratilgan zamonaviy pedagogik yo'nalishdir. Matn bilan ishlashda ushbu

yondashuv o'quvchilarning matni qanday qabul qilishi, qaysi axborotga diqqat qaratishi, ma'lumotni qanday xotirada saqlashi, qanday holatda chuqur tahlilga kirishishi va qanday tarzda mustaqil xulosa chiqarishini tushunishga yordam beradi.

Neuropedagogik nuqtai nazardan matn bilan ishlash jarayoni bir necha bosqichli kognitiv faoliyat sifatida qaraladi. Avvalo, o'quvchi matni qabul qiladi, so'ng undagi asosiy mazmunni idrok etadi, keyin mavjud bilimlari bilan bog'laydi, ma'lumotlarni tahlil qiladi, umumlashtiradi va refleksiv xulosa chiqaradi. Agar ta'lim jarayonida matn qismlarga ajratib berilsa, kalit so'zlar, savollar tizimi, vizual tayanchlar, aqliy xaritalar va muhokama usullaridan foydalanilsa, o'quvchilarning matni chuqur tushunish va tahlil qilish imkoniyati ortadi.

Matn bilan ishlash kompetensiyasini takomillashtirishda diqqatni maqsadli yo'naltirish, ishchi xotiraga tushadigan yuklamani kamaytirish, emotsional qiziqish uyg'otish, matn mazmunini hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash va refleksiv savollar orqali o'quvchini mustaqil fikrlashga undash muhim hisoblanadi. Masalan, matni o'qishdan oldin muammoli savol qo'yish, o'qish jarayonida asosiy tushunchalarni belgilash, o'qishdan keyin xulosa va munosabat bildirish kabi topshiriqlar o'quvchilarning tanqidiy va tahliliy fikrlashini faollashtiradi.

Shu nuqtai nazardan, neuropedagogik yondashuv asosida o'quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyasini takomillashtirish o'quv jarayonini yanada samarali tashkil etish, o'quvchilarda chuqur

anglash, tahlil qilish, taqqoslash, dalillash va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Bu yondashuv matni faqat o'qish ob'ekti sifatida emas, balki o'quvchining kognitiv, emotsional va refleksiv faoliyatini rivojlantiruvchi ta'lim vositasi sifatida qarashni taqozo etadi.

Maqolaning maqsadi neyropedagogik yondashuv asosida o'quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyasini takomillashtirishning nazariy-metodik asoslarini yoritishdan iborat. Maqolada matn bilan ishlash kompetensiyasining mazmuni, uni rivojlantirishda diqqat, xotira, idrok, tafakkur, emotsional qiziqish va refleksivlikning o'rnini, shuningdek, neyropedagogik strategiyalardan foydalanish imkoniyatlarini tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. Neyropedagogik yondashuv asosida o'quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika, kognitiv psixologiya va o'qish nazariyalarining kesishgan nuqtasida shakllangan murakkab ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu yo'nalish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar matni tushunish jarayonini faqat lingvistik hodisa sifatida emas, balki kognitiv, metakognitiv va neyropsixologik jarayonlar majmui sifatida talqin etadi. Shu jihatdan adabiyotlar tahlilida matni anglash, qayta ishlash va refleksiv fikrlash mexanizmlarini yoritgan asosiy olimlarning qarashlariga tayaniladi.

Walter Kintschning konstruksiya-integratsiya modeli matni tushunish jarayonini ilmiy asoslashda muhim nazariy poydevor bo'lib xizmat qiladi. Uning yondashuviga ko'ra, o'quvchi matni o'qish jarayonida avval lingvistik birliklar asosida mental model yaratadi, so'ngra bu modelni mavjud bilimlar tizimi bilan integratsiya qiladi. Bu jarayon ishchi xotira, uzoq muddatli xotira va semantik tarmoqlarning o'zaro faoliyatiga tayanadi. Kintschning ushbu nazariyasi matn bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirishda kognitiv yuklama, ma'no qurilishi va bilimlar integratsiyasining ahamiyatini ochib beradi [1, 163–182-b.].

Michael Pressley va Peter Afflerbach tomonidan o'qish strategiyalariga oid olib borilgan tadqiqotlar esa matni tushunish jarayonining faol va boshqariladigan kognitiv jarayon ekanligini ko'rsatadi. Ularning ishlanmalarida malakali o'quvchilar matn bilan ishlashda savol qo'yish, taxmin qilish, qayta o'qish, asosiy g'oyani ajratish va metakognitiv nazorat kabi strategiyalardan foydalanishi ta'kidlanadi. Bu holat matn bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishda ongli boshqaruv, diqqatni yo'naltirish va refleksiv fikrlashning muhimligini asoslaydi [2, 35–60-b.].

Catherine Snow rahbarligida ishlab chiqilgan tadqiqotlarda o'qib tushunish jarayoni o'quvchi, matn va o'quv faoliyati o'rtasidagi o'zaro dinamik tizim sifatida talqin qilinadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, matni tushunish darajasi nafaqat matn murakkabligiga, balki o'quvchining oldingi bilimlari, motivatsiyasi, lug'at boyligi va o'qish maqsadiga ham bevosita bog'liqdir. Bu qarash neyropedagogik yondashuvning individual yondashuv tamoyili bilan uyg'unlashadi va o'quvchining kognitiv imkoniyatlarini hisobga olish zarurligini asoslaydi [3, 41–78-b.].

Nell K. Duke va P. David Pearson tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda esa matn bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishda o'qitish strategiyalarining samaradorligi tahlil qilinadi. Ularning fikricha, matni chuqur tushunish uchun oldindan bilimlarni faollashtirish, vizual vositalardan foydalanish, savollar tizimini shakllantirish, matni tahlil qilish va muhokama qilish kabi pedagogik usullar juda muhimdir. Ushbu yondashuv neyropedagogik nuqtai nazardan ham asosli bo'lib, u o'quvchilarning idrok, diqqat va xotira jarayonlarini faollashtiradi [4, 210–225-b.].

David A. Sousa tomonidan olib borilgan tadqiqotlar esa o'qish jarayonining neyrofiziologik asoslarini yoritadi. Uning ishlanmalarida miya faoliyati, neyron tarmoqlar, diqqat mexanizmlari va xotira tizimlarining matni tushunishdagi o'rnini keng tahlil qilinadi. Sousa o'qish jarayonida emotsional holat va kognitiv yuklama o'rtasidagi bog'liqlikni alohida ta'kidlaydi, bu esa neyropedagogik yondashuvning emotsional-intellektual integratsiya tamoyilini ilmiy jihatdan asoslaydi [5, 102–130-b.].

Umuman olganda, tahlil qilingan ilmiy manbalar matn bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishda uch asosiy yo'nalishni ajratib ko'rsatadi: kognitiv jarayonlar (Kintsch), metakognitiv strategiyalar (Pressley va Afflerbach), hamda pedagogik va neyropsixologik shart-sharoitlar (Snow, Duke, Pearson va Sousa). Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi neyropedagogik model asosida matn bilan ishlash samaradorligini oshirish imkonini beradi va o'quvchilarda chuqur anglash, tahlil qilish hamda refleksiv fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda pedagogik tajriba-sinov metodidan foydalanish maqsadga muvofiq deb belgilandi. Tadqiqot ob'ekti sifatida Qashqadaryo viloyati Shahrisabz tumanidagi 45-maktabning 8–9-sinflarida tahsil olayotgan 67 nafar o'quvchi tanlab olindi. Ushbu metod neyropedagogik yondashuv asosida o'quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyasini takomillashtirish jarayonini amaliyotda sinab ko'rish, o'quvchilarning matni o'qish, tushunish, tahlil qilish, asosiy g'oyani ajratish va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalaridagi o'zgarishlarni aniqlash imkonini beradi.

Tajriba-sinov jarayonida o'quvchilar bilan badiiy, ilmiy-ommabop va axborot xarakteridagi matnlar ustida ishlashga qaratilgan mashg'ulotlar tashkil etildi. Mashg'ulotlarda matni o'qishdan oldin taxmin qilish, kalit so'zlarni belgilash, matni qismlarga ajratish, asosiy va ikkinchi darajali ma'lumotlarni farqlash, savollar asosida tahlil qilish, aqliy xarita tuzish, matndagi sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash va refleksiv xulosa chiqarish kabi topshiriqlardan foydalanildi.

Tadqiqotda neyropedagogik yondashuvning asosiy tamoyillari – diqqatni maqsadli yo'naltirish, ishchi xotiraga tushadigan yuklamani kamaytirish, vizual tayanchlardan foydalanish, emotsional qiziqish uyg'otish, o'quv materialini bosqichma-bosqich qayta ishlash va refleksiv fikrlashni faollashtirish asos qilib olindi. Bu jarayon o'quvchilarning matni yuzaki o'qishdan chuqur anglash, tahlil qilish va mustaqil baholash bosqichiga o'tishiga xizmat qiladi.

O'quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyasi quyidagi ko'rsatkichlar asosida baholandi: matn mazmunini tushunish, asosiy g'oyani ajratish, kalit tushunchalarni belgilash, matndagi ma'lumotlarni tahlil qilish, sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash, fakt va fikrni farqlash, matn bo'yicha mustaqil xulosa chiqarish hamda o'qilgan matnga shaxsiy munosabat bildirish. Ushbu ko'rsatkichlar o'quvchilarning matn bilan mustaqil, ongli va tahliliy ishlash darajasini aniqlashga xizmat qildi.

Pedagogik tajriba-sinov metodi mazkur mavzuga mos hisoblanadi, chunki u neyropedagogik yondashuv asosida tashkil etilgan matn bilan ishlash mashg'ulotlarining amaliy samaradorligini aniqlash imkonini beradi. Qashqadaryo viloyati Shahrisabz tumanidagi 45-maktabning 8–9-sinflarida tahsil olayotgan 67 nafar o'quvchi ishtirokida olib borilgan tadqiqot o'quvchilarda matni chuqur anglash, tahlil qilish, ma'lumotlarni qayta ishlash va refleksiv xulosa chiqarish kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlarini baholashga yo'naltirildi.

Natijalar. Tadqiqot Qashqadaryo viloyati Shahrisabz tumanidagi 45-maktabning 8–9-sinflarida tahsil olayotgan **67 nafar o'quvchi** ishtirokida tashkil etildi. O'quvchilar ikki guruhga ajratildi: **tajriba guruhi – 34 nafar, nazorat guruhi – 33 nafar.** Tajriba guruhida matn bilan ishlash kompetensiyasini takomillashtirishda neyropedagogik yondashuvga asoslangan mashg'ulotlar tashkil etildi. Unda matni qismlarga ajratish, kalit so'zlarni belgilash, asosiy g'oyani aniqlash, aqliy xarita tuzish, savollar asosida tahlil qilish, sabab-oqibat bog'lanishlarini topish va refleksiv xulosa chiqarish kabi topshiriqlardan foydalanildi. Nazorat guruhida esa an'anaviy o'qish, qayta hikoya qilish va savol-javob usullari qo'llanildi.

O'quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyasi **yuqori, o'rta va past** darajalar asosida baholandi. Baholashda matn mazmunini tushunish, asosiy g'oyani ajratish, kalit tushunchalarni belgilash, ma'lumotlarni tahlil qilish, sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash, fakt va fikrni farqlash, mustaqil xulosa chiqarish hamda matnga shaxsiy munosabat bildirish ko'nikmalari hisobga olindi.

1-jadval

Tajriba va nazorat guruhlarida matn bilan ishlash kompetensiyasi darajasining o'zgarishi

Guruhlar	O'quvchilar soni	Bosqich	Yuqori daraja	O'rta daraja	Past daraja
Tajriba guruhi	34	Tajriba boshida	5 nafar – 14,7%	15 nafar – 44,1%	14 nafar – 41,2%
Tajriba guruhi	34	Tajriba oxirida	16 nafar – 47,1%	16 nafar – 47,1%	2 nafar – 5,8%
Nazorat guruhi	33	Tajriba boshida	4 nafar – 12,1%	14 nafar – 42,4%	15 nafar – 45,5%
Nazorat guruhi	33	Tajriba oxirida	8 nafar – 24,2%	17 nafar – 51,5%	8 nafar – 24,3%

1-jadval natijalari shuni ko'rsatadiki, tajriba boshida ikki guruhdagi ko'rsatkichlar deyarli yaqin bo'lgan. Tajriba guruhida yuqori darajadagi o'quvchilar 14,7 foizni, nazorat guruhida esa 12,1 foizni tashkil etgan. Past darajadagi o'quvchilar ulushi tajriba guruhida 41,2 foiz, nazorat guruhida 45,5 foiz bo'lgan.

Tajriba yakunida tajriba guruhida sezilarli ijobiy o'zgarish kuzatildi. Yuqori darajadagi o'quvchilar ulushi **14,7 foizdan 47,1 foizga** oshdi. Past darajadagi o'quvchilar ulushi esa **41,2 foizdan 5,8 foizga** kamaydi. Nazorat guruhida ham ijobiy siljish qayd etildi, biroq o'sish nisbatan past bo'ldi: yuqori daraja **12,1 foizdan 24,2 foizga**, past daraja esa **45,5 foizdan 24,3 foizga** o'zgardi.

Bu natijalar neyropedagogik yondashuv asosida tashkil etilgan matn bilan ishlash mashg'ulotlari o'quvchilarning matnini chuqur anglash, tahlil

qilish va mustaqil xulosa chiqarish kompetensiyasini rivojlantirishda an'anaviy yondashuvga nisbatan samaraliroq ekanini ko'rsatadi.

2-jadval

Matn bilan ishlash kompetensiyasi mezonlari bo'yicha samaradorlik ko'rsatkichlari

Baholash mezonlari	Tajriba guruhi boshida	Tajriba guruhi oxirida	O'sish	Nazorat guruhi boshida	Nazorat guruhi oxirida	O'sish
Matn mazmunini tushunish	51%	82%	+31%	50%	63%	+13%
Asosiy g'oyani ajratish	49%	80%	+31%	48%	61%	+13%
Kalit tushunchalarni belgilash	47%	78%	+31%	47%	59%	+12%
Ma'lumotlarni tahlil qilish	46%	77%	+31%	46%	58%	+12%
Sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash	45%	76%	+31%	45%	57%	+12%
Fakt va fikrni farqlash	44%	75%	+31%	44%	56%	+12%
Mustaqil xulosa chiqarish	43%	74%	+31%	43%	55%	+12%
Matnga shaxsiy munosabat bildirish	45%	76%	+31%	44%	56%	+12%

2-jadval natijalariga ko'ra, tajriba guruhida barcha mezonlar bo'yicha o'sish **31 foizni** tashkil etdi. Ayniqsa, matn mazmunini tushunish, asosiy g'oyani ajratish, kalit tushunchalarni belgilash, ma'lumotlarni tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarish mezonlarida sezilarli ijobiy o'zgarish kuzatildi. Bu neyropedagogik yondashuv asosida qo'llanilgan matnni qismlarga ajratish, vizual tayanchlar, savollar tizimi, aqliy xarita va

refleksiv topshiriqlar o'quvchilarning matn bilan ongli ishlashini kuchaytirganini ko'rsatadi.

Nazorat guruhida o'sish ko'rsatkichlari asosan **12–13 foiz** atrofida bo'ldi. Bu an'anaviy o'qish va qayta hikoya qilish usullari ham muayyan natija berishini ko'rsatsa-da, o'quvchilarni matn chuqur tahlil qilish, ma'lumotlarni qayta ishlash va mustaqil xulosa chiqarishga yo'naltirishda neyropedagogik yondashuvning samaradorligi yuqoriroq ekanini aniqlandi.

3-jadval

Tajriba-sinov natijalari bo'yicha umumiy samaradorlik ko'rsatkichi

Guruhlar	Tajriba boshidagi o'rtacha ko'rsatkich	Tajriba oxiridagi o'rtacha ko'rsatkich	Umumiy o'sish
Tajriba guruhi	46,3%	77,3%	+31,0%
Nazorat guruhi	45,9%	58,1%	+12,2%

Umumiy natijalarga ko'ra, tajriba guruhida matn bilan ishlash kompetensiyasi ko'rsatkichi **46,3 foizdan 77,3 foizga** oshdi. Nazorat guruhida esa bu ko'rsatkich **45,9 foizdan 58,1 foizga** ko'tarildi. Demak, tajriba guruhidagi umumiy o'sish nazorat guruhiga nisbatan **18,8 foizga yuqori** bo'ldi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, neyropedagogik yondashuv asosida tashkil etilgan matn bilan ishlash mashg'ulotlari o'quvchilarning o'qish savodxonligi, matnini anglash, tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini samarali rivojlantiradi. Ayniqsa, matnni bosqichma-bosqich tahlil qilish, vizual tayanchlardan foydalanish, kalit tushunchalarni belgilash, savollar tizimi asosida ishlash va refleksiv xulosa chiqarish o'quvchilarning bilish faolligini oshirishga xizmat qildi.

Shu asosda aytish mumkinki, matn bilan ishlash kompetensiyasini takomillashtirishda neyropedagogik yondashuv o'quvchilarning diqqati, xotirasi, idroki, tafakkuri va refleksiyasini faollashtiruvchi samarali metodik asos hisoblanadi. Ushbu yondashuvni umumta'lim maktablarida badiiy, ilmiy-ommabop va axborot matnlari bilan ishlash jarayoniga tizimli joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Muhokama. O'quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish masalasi zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, axborot oqimi keskin o'rtib borayotgan bugungi sharoitda o'quvchining matnini o'qish, anglash, tahlil qilish, baholash va undan mustaqil xulosalar chiqarish qobiliyati muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan neyropedagogik yondashuv ta'lim jarayonini o'quvchilarning nazara faoliyati va kognitiv rivojlanish qonuniyatlariga mos ravishda tashkil etish imkonini beruvchi samarali metodik asos sifatida namoyon bo'ladi.

Tajriba-sinov jarayonida olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, neyropedagogik yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar o'quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyasining barcha tarkibiy qismlariga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Buni ayniqsa matn mazmunini tushunish, asosiy g'oyani ajratish, kalit tushunchalarni aniqlash va mustaqil xulosa chiqarish ko'rsatkichlaridagi sezilarli o'sish orqali kuzatish mumkin. Ushbu holat neyropedagogik texnologiyalar o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishi va axborotni qayta ishlash sifatini oshirishini tasdiqlaydi.

Muhokama natijalari Walter Kintsch tomonidan ilgari surilgan konstruktiv-integratsiya modeli bilan hamohangdir. Mazkur nazariyaga ko'ra, matn tushunish jarayoni yangi axborotni mavjud bilimlar bilan bog'lash orqali amalga oshadi. Tajriba davomida qo'llanilgan kalit so'zlarni ajratish, matn qismlarga bo'lish va aqliy xaritalardan foydalanish usullari aynan shu integratsion jarayonni faollashtirishga xizmat qildi. Natijada o'quvchilar matndagi ma'lumotlarni alohida faktlar sifatida emas, balki o'zaro bog'langan mazmuniy tizim sifatida qabul qila boshladilar.

Tadqiqot davomida o'quvchilarning diqqatini boshqarish va ishchi xotira imkoniyatlaridan samarali foydalanish muhim omillardan biri

ekanligi aniqlandi. Neyropsixologik tadqiqotlar ishchi xotira hajmi cheklanganligini ko'rsatadi. Shu sababli matn kichik qismlarga bo'lib o'rganish, vizual sxemalar va grafik tashkilotchilardan foydalanish o'quvchilarning kognitiv yuklamasini kamaytiradi. Tajriba mashg'ulotlarida qo'llanilgan bosqichma-bosqich tahlil usuli aynan shu vazifani bajarib, o'quvchilarning matn mazmunini chuqurroq anglashiga imkon yaratdi.

Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat sifatida emotsional omillarning o'rni namoyon bo'ldi. Neyropedagogik yondashuvga ko'ra, emotsional jihatdan qiziqarli va shaxsiy tajriba bilan bog'langan axborot miya tomonidan tezroq qayta ishlana va uzoq muddatli xotirada mustahkamroq saqlanadi. Tajriba davomida matnlar yuzasidan muammoli savollar berilishi, o'quvchilarning shaxsiy fikrini bildirishga undalishi hamda hayotiy vaziyatlar bilan bog'liq topshiriqlarning qo'llanilishi o'quvchilarda yuqori motivatsiya va qiziqish uyg'otdi. Bu esa matn tushunish va tahlil qilish darajasining oshishiga xizmat qildi.

Natijalar Michael Pressley va Peter Afflerbach tomonidan ishlab chiqilgan metakognitiv strategiyalar nazariyasini ham tasdiqlaydi. Tajriba davomida o'quvchilar o'qish jarayonida savollar qo'yish, taxminlar ilgari surish, o'z tushunganlarini tekshirish va xulosalarni qayta ko'rib chiqish kabi faoliyatlarini amalga oshirdilar. Bunday faoliyat o'quvchining o'z fikrlash jarayonini nazorat qilish qobiliyatini rivojlantirib, matn bilan ishlashning sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari vizual vositalarning samaradorligini ham ko'rsatdi. Aqliy xaritalar, diagrammalar, jadval va sxemalardan foydalanish matndagi ma'lumotlar o'rtasidagi mantiqiy bog'lanishlarni ko'rishga yordam berdi. Bu esa o'quvchilarning analitik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qildi. Vizual tayanchlar ayniqsa murakkab ilmiy-ommabop matnlar bilan ishlashda yuqori samara bergani kuzatildi.

Muhokama natijalariga ko'ra, refleksiya elementlari ham o'quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishda muhim rol o'ynadi. O'qilgan matn yuzasidan shaxsiy munosabat bildirish, muallif pozitsiyasini baholash, matn mazmunini hayotiy tajriba bilan bog'lash va alternativ qarashlarni ilgari surish kabi topshiriqlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash darajasini oshirdi. Bu esa matn bilan ishlashning reproduktiv bosqichdan produktiv va ijodiy bosqichga o'tishga zamin yaratdi.

Shu bilan birga, tajriba jarayonida ayrim qiyinchiliklar ham kuzatildi. Xususan, matn tahlil qilishga oid topshiriqlarga dastlab o'quvchilarning hammasi ham bir xil darajada tayyor emasligi aniqlandi. Ayrim o'quvchilar matndagi yashirin ma'nolarni aniqlash, sabab-oqibat bog'lanishlarini topish va dalillarni baholashda qiyinchiliklarga duch keldilar. Biroq tizimli mashg'ulotlar natijasida bu ko'rsatkichlik bosqichma-bosqich yaxshilanib bordi. Mazkur holat neyropedagogik yondashuvning uzluksiz va izchil qo'llanilishi muhimligini ko'rsatadi.

Muhokama natijalari neyropedagogik yondashuv matn bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishda yuqori pedagogik salohiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Ushbu yondashuv o'quvchilarning diqqat, xotira, idrok, tafakkur, metakognitiv nazorat va refleksiv fikrlash jarayonlarini kompleks rivojlantirish orqali matnni chuqur anglash, tahlil qilish va baholash imkoniyatlarini kengaytiradi. Natijada o'quvchilarda o'qish savodxonligi, axborot bilan ishlash madaniyati hamda mustaqil fikrlash kompetensiyalari yanada barqaror shakllanadi.

Xulosa. Neyropedagogik yondashuv asosida o'quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyasini takomillashtirish zamonaviy ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega. Chunki matn bilan ishlash kompetensiyasi o'quvchining faqat o'qish texnikasini egallashi bilan emas, balki matn mazmunini chuqur anglashi, asosiy g'oyani ajratishi, ma'lumotlarni tahlil qilishi, sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlashi, fakt va fikrni farqlashi hamda mustaqil xulosa chiqarishi bilan belgilanadi. Shu jihatdan mazkur kompetensiya o'quvchilarning o'qish savodxonligi, tanqidiy fikrlashi va mustaqil bilim olish madaniyatini rivojlantirishda asosiy o'rin tutadi.

Tadqiqot natijalari neyropedagogik yondashuv o'quvchilarning matn bilan ishlash faoliyatini samarali tashkil etish imkonini berishini ko'rsatdi. Matnni qismlarga ajratish, kalit tushunchalarni belgilash, vizual tayanchlardan foydalanish, aqliy xarita tuzish, savollar tizimi asosida tahlil

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Kintsch W. The Role of Knowledge in Discourse Comprehension: A Construction-Integration Model // *Psychological Review*. – 1988. – Vol. 95, № 2. – P. 163–182. – URL: <https://condor.depaul.edu/dallbrit/extra/hon207/readings/kintsch-1988-construction-integration.pdf>
2. Pressley M., Afflerbach P. Verbal Protocols of Reading: The Nature of Constructively Responsive Reading. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1995. – 157 p. – URL: <https://andymatuschak.org/files/papers/Pressley%20%20Afflerbach%20-%201995%20-%20Verbal%20Protocols%20of%20Reading.pdf>
3. Snow C. Reading for Understanding: Toward an R&D Program in Reading Comprehension. – Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2002. – 184 p. – URL: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1465.html
4. Duke N. K., Pearson P. D. Effective Practices for Developing Reading Comprehension // *What Research Has to Say About Reading Instruction* / ed. by A. E. Farstrup, S. J. Samuels. – 3rd ed. – Newark, DE: International Reading Association, 2002. – P. 205–242. – URL: <https://faculty.washington.edu/smithant/DukeandPearson.pdf>
5. Sousa D. A. How the Brain Learns to Read. – Thousand Oaks, CA: Corwin Press, 2005. – 246 p. – URL: https://books.google.com/books/about/How_the_Brain_Learns_to_Read.html?id=V8cwjrHgQFEC
6. Jensen E. Teaching with the Brain in Mind. – 3rd ed. – Alexandria, VA: ASCD, 2005. – 178 p.
7. Tokuhama-Espinosa T. Mind, Brain, and Education Science: A Comprehensive Guide to the New Brain-Based Teaching. – New York: W.W. Norton & Company, 2011. – 489 p.
8. Willis J. Research-Based Strategies to Ignite Student Learning: Insights from a Neurologist and Classroom Teacher. – Alexandria, VA: ASCD, 2006. – 194 p.

qilish va refleksiv xulosa chiqarish kabi usullar o'quvchilarning diqqati, xotirasi, idroki, tafakkuri va refleksiv faoliyatini faollashtiradi. Bu esa matnni yuzaki o'qishdan chuqur anglash va tahliliy munosabat bildirish bosqichiga o'tishga xizmat qiladi.

Qashqadaryo viloyati Shahrisabz tumanidagi 45-maktabning 8–9-sinflarida tahsil olayotgan 67 nafar o'quvchi ishtirokida o'tkazilgan tadqiqotda tajriba guruhida matn bilan ishlash kompetensiyasi ko'rsatkichi 46,3 foizdan 77,3 foizga oshgani aniqlandi. Nazorat guruhida esa bu ko'rsatkich 45,9 foizdan 58,1 foizga ko'tarildi. Bu natijalar neyropedagogik yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar an'anaviy o'qish va qayta hikoya qilish usullariga nisbatan yuqoriroq samara berganini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, neyropedagogik yondashuv o'quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyasini takomillashtirishda samarali metodik asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuvni umumta'lim maktablarida badiiy, ilmiy-ommabop va axborot matnlari bilan ishlash jarayoniga tizimli joriy etish o'quvchilarda matnni anglash, tahlil qilish, axborotni qayta ishlash, mustaqil fikr bildirish va refleksiv xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu sababli dars jarayonida neyropedagogik strategiyalar, vizual tayanchlar, muammoli savollar, aqliy xaritalar va bosqichma-bosqich tahlil topshiriqlaridan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir.

9. Caine R. N., Caine G. Making Connections: Teaching and the Human Brain. – Alexandria, VA: ASCD, 1994. – 223 p.
10. Medina J. Brain Rules: 12 Principles for Surviving and Thriving at Work, Home, and School. – Seattle: Pear Press, 2014. – 301 p.
11. Wolf M. Proust and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain. – New York: Harper Perennial, 2008. – 336 p.
12. Dehaene S. Reading in the Brain: The New Science of How We Read. – New York: Viking Adult, 2009. – 384 p.
13. Sousa D. A. How the Brain Learns. – 5th ed. – Thousand Oaks, CA: Corwin Press, 2017. – 440 p.
14. Marzano R. J. The Art and Science of Teaching: A Comprehensive Framework for Effective Instruction. – Alexandria, VA: ASCD, 2007. – 221 p.
15. Fisher D., Frey N. Improving Adolescent Literacy: Strategies at Work. – Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, 2008. – 192 p.
16. Guthrie J. T., Wigfield A. Engaged Reading: Processes, Practices and Policy Implications // *Reading Research Quarterly*. – 2000. – Vol. 35, № 3. – P. 403–422.
17. Alexander P. A. The Development of Expertise: The Journey from Acclimation to Proficiency // *Educational Researcher*. – 2003. – Vol. 32, № 8. – P. 10–14.
18. Anderson R. C., Pearson P. D. A Schema-Theoretic View of Basic Processes in Reading Comprehension // *Handbook of Reading Research*. – New York: Longman, 1984. – P. 255–291.
19. Vygotsky L. S. Thought and Language. – Cambridge, MA: MIT Press, 1986. – 287 p.
20. Bransford J. D., Brown A. L., Cocking R. R. How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School. – Washington, DC: National Academy Press, 2000. – 374 p.